

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ
И ОБРАЗОВАЊЕ

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

Рецензенти

Др Драгомир Пантић

Др Слободанка Гашић-Павишић

Објављивање ове књиге

омогућили су финансијским средствима

Министарство за науку, технологију и развој
Институт за педагошка истраживања

СР – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.01:316 (082)

УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ И ОБРАЗОВАЊЕ/приредиле
Јасмина Шефер, Славица Максић, Снежана Јоксимовић.
Београд: Институт за педагошка истраживања, 2003.
(Београд: »Чигоја штампа«). – 239 стр.; 21см.

Тираж 400. – Стр. 7–8: Предговор/приређивачи.
Библиографија уз већину радова. – Summaries.

ISBN 86-7447-046-7

1. Шефер, Јасмина

- а) Образовање – Социолошки аспект – Зборници
- б) Образовање – Психолошки аспект – Зборници
- в) Наставници – Ученици – Зборници

COBISS.SR-ID 107213068

Зашто је ова тема значајна? Без културног идентитета појединац не би могао да се развија нити би могао да комуницира са друштвом и нацијом чији је члан.

Шта се подразумева под појмом »културни идентитет«? Културни идентитет је облик колективне и појединачне свести, осећања, понашања, који показују *припадност* једној националној заједници. (Заједница може да буде: локална, регионална, национална, државна, супранационална, међународна.) Припадност се препознаје посредством употребе симбола и њихових значења као што су језик, религија, традиција, обичаји (Stuart, 1994). Одговор на питање: ко сам *ја*? добија се само у односу према *они*. Тај *други* је конститутиван за идентитет. Очигледно је да *они* могу бити (и били су) други европски и ваневропски народи.

»Мултикултурализам« је појам који треба да осветли вишенационалну структуру савремених држава са културолошког становишта, али и да шири свест о толеранцији, дијалогу и узајамности култура (Goldberg, 1994). За испитивање односа између култура различитих држава прикладнији је појам »интеркултурализам« (Доменак, 1991). Основна појмовна разлика огледа се у могућности интервенције државних органа у односе између културних веза са другим државама док је унутар једне државе таква препрека у начелу тешко остварива. Постоје и друге појаве у култури које се означавају као глобални културализам или региокултурализам. Реч је о културама једног континента (европеизам, африканизам) или о културним особеностима и везама једне регије (Средња Европа).

Савремено образовање проширује значење културног идентитета утолико што рачуна са неколико типова а не само са једним националним идентитетом. Оно мора да укључи у образовање европски, национални, мањински, персонални идентитет.

Европа и културни идентитети. Мислиоци који уочавају тешкоће концепта »европско образовање«, настоја да укажу на тежину самог питања а потом предлажу минималне интервенције у националном образовању. Тако, Доменак (1991) напомиње да су највеће разлике у Европи управо у образовним системима (различите традиције, различити програми, различите педагошке методе) из чега следи политика педагошког минимализма. Није потребно уједначавање већ компарација, професори и студенти треба да су покретљиви, предавати на европски начин значи бити у »зони блискости«, а посебно осетљиве промене треба извршити у књижевности, географији, историји. Најзад, Европа не треба да буде предмет проучавања већ пракса, групно искуство, знање и свест.

Тежња да се кроз образовање развије свест о европском идентитету неостварива је због тога што социјалне теорије и филозофија нису успеле да одговоре у чему је особеност тог идентитета и да ли је то европско *ја* нешто што је изван оквира историје Европе. Другим речима, да ли европски идентитет припада само данашњој Европској унији или је свако време у прошлости Европе имало свој идентитет. Нема сумње да дискусија о европском идентитету неће бити окончана, да ће свако време имати »своју причу« о идентитету, и да је у таквим околностима неоправдано тражити од образовања да утемељује свест о појму који нема своје прецизно значење.

Основни проблем концепта »европска димензија културног идентитета« је одсуство равнотеже између националног и европског. Европска димензија у образовању потискује национално или га своди на минималну меру. То не мора бити намера креатора нове образовне моде али је нужна тенденција подухвата ширења европског концепта образовања. Ако идентитет означава припадност једној заједници посредством језика, вере, традиције, обичаја, онда европски идентитет значи скуп идентитета, а не један идентитет.

Србија и мањински идентитети. Слика културе која се преноси (учи) у настави обликује се у конкретном државном оквиру (Avramović, 1996). У савременом свету скоро да и не постоји једнокултурна држава. Ова чињеница упућује на закључак да су васпитно-образовни системи изведени из културних специфичности државе и да изражавају културне разлике националних заједница.

Културни плурализам унутар Републике Србије захтева свакодневно решавање проблема односа између култура. Рационална образовна политика мора обезбедити добре шансе за развој свих култура, уколико се жели избећи њихова политичка инструментализација. Други услов функционисања мултикултурног друштва је идеја о личности, појединцу који се добро осећа у вишенационалној држави. Са становишта теме коју разматрамо, *културни плурализам* мора признати вредност сваког ученика као личности, а то значи да поштује његова основна права на срећу, социјални избор и пуно уважавање културног идентитета. Школа је одговорна за стварање културног

идентитета, зато што је његов утицај педагошко-плански док су утицаји који се остварују у породици, групи вршњака, медијима, спонтани и изван систематске контроле. Идејни, духовни и практични односи између култура у Републици Србији структурно утичу на формирање културног идентитета и културног понашања ученика (и одраслих чланова друштва).

Односи између култура у једној државној целини могу постати конфликтни услед страха чланова заједнице од губитка властитог културног идентитета. Уколико једна заједница процени да јој је угрожен културни идентитет она ће посегнути за разним средствима одбране, која не искључују ни средства сужавања сарадње са другим културама. Оваква ситуација у држави ставља пред крупна искушења институције образовања. Школа обликује културолошке поруке које утичу на сазнајни и емоционални развој ученика и мораће да се одреди према споровима око културног идентитета. Да ли да их прећути? Треба ли да их изрази? Да ли да идеализује културни идентитет као вредност?

Сарадња и сукоби на пољу културе у мултикултурној држави препознају се у три равни културног идентитета. У *свакодневной култури* (од јутра до вечери) културне разлике се испољавају у породици, на улици, у неформалним групама. *Стваралачка култура* није поштеђена односа сарадње и сукоба између различитих националних заједница. Наука, уметност, тзв. »производи фикције«, само су неки облици стваралаштва у којима мултикултурни односи могу да се покажу. Културни идентитет се формира и у *историјско-политичкој култури*, у делатностима и институцијама у којима се одлучује о глобалним и подсистемским подручјима живота заједнице.

Образовни систем и сви његови елементи морају се довести у везу са добрим и негативним искуством мултикултурне државе како би преузели свој део одговорности у поспешивању толеранције међу припадницима различитих културних заједница, као и у отклањању могућних жаришта сукоба. Односи између културних идентитета у Републици Србији треба да буду засновани на правима а не на једнакости. Уколико превлада друго начело, могу се очекивати конфликти између културе Срба којих има око 80% и мањинских култура. Ова врста једнакости велике и малих култура води ономе што је Барцес (1997) означио као претварање права националних мањина у привилегије мањина.

Културне разлике у школи. Ако се за школу у неким теоријама васпитања и образовања тврди да је чувар и дистрибутер културе, онда то једнако важи и за друге елементе наставе. Питање је *који чиниоци пресудно условљавају* избор концепције културних порука које се обликују у школи и какав контекст културе преноси ученицима. Развој и живот младих особа не може се остварити мимо формирања осећања и свести о припадању једној култури, њихово непосредно искуство не би имало никаквог смисла уколико не би било посредовано значењима основних симбола – језика, традиције, религије, обичаја (Вајт, 1970; Соколов, 1976). Са тог становишта, може се закључити да култура није концентрисана само у школи већ и изван школе. Разлика је само у наглашавању неких облика културе у појединим предметима – сазнајни, вредносни, стваралачки, искуствени итд.

Схватање да школа омогућава »културну репродукцију« друштва може се тумачити на два начина – да постојеће културне разлике међу младима продужава а то значи да изостаје културна промена у развојку младе личности.

Да ли културне разлике изван школе бивају модификоване у школи? Неки социолози тврде да радничка деца говоре ограниченим језичким кодом (подразумевајући код) а деца из виших класа користе разрађени код (индивидуализација значења) (Гиденс, 1998). Деца са нижом културом долазе у сукоб са културим у школи – понашање и говор. Тако долази до »културног шока«.

Наставни планови и уџбеници. Сваки наставни план и програм садржи три структурна захтева: (а) усмереност на развој личности ученика, (б) захтеве које поставља друштво и култура, (в) усмереност на стицање знања и вештина ученика.

Наставни планови и уџбеник имају незаобилазну улогу у развоју примарне енкултурације ученика, односно у интериоризацији базичних и свакодневних културних потреба и вредности. Уџбеници (и читанке) су чувари, преносиоци и ствараоци културних навика, вредности и свести ученика. Сваки уџбеник је једна мала слика културе заједнице у којој се користи: школски текст вредносно и сазнајно усмерава дете, утиче на развој његовог *ја* (ко сам *ја*?), однос према *ти*, *они*. Укоренјивање у културни идентитет једне заједнице почиње у образовном систему с букваром а наставља се са читанком и уџбеником. Сваки појединац кроз живот носи увек, у свакој прилици и сваком простору, своје *детињство* и свој *језик* (Дарендорф, 1994). Уџбеници (и читанке) су извор и основна наставна средства за остваривање сазнајних, емоционалних и социјалних исхода у развоју ученика. Уџбеник садржи чињенице о култури, знања о култури, вредности културе.

Прави проблеми се појављују када треба да одредимо: (1) културолошки садржај који се обликује у уџбеницима, заправо избор из фонда културних вредности и (2) начин на који се творац наставног програма и уџбеника опредељује за један корпус културних остварења а не за неки други.

Стварање уџбеничке слике културе није аутономан чин; концепцијска решења су *условљена* не толико богатством културне традиције заједнице којој је текст намењен већ национално-културном структуром државе. Управо се овај фактор образовног система превиђа у малобројним расправама о културолошким садржајима уџбеничког текста и зато ће најпре бити предмет критичке анализе.

Уџбеник *селекционише* елементе културног идентитета (знање, вредности, институције, личности) али истовремено *контролише* значења културних симбола. Његова је педагошка и цивилизацијска обавеза да адекватним садржајем (избором) и дидактичко-методичким инструментима гради персонални и национални идентитет, као и толерантан однос према другим културним идентитетима у мултикултурној држави. У таквој држави, културна припадност и културно понашање су перманентно на клацкалицы сарадње и сукоба, како у фази усвајања и чувања тако и у фази употребе идентитета, при чему је од споредног значаја да ли се ради о територијалној хомогености или измешаности становништва (Аврамовић, 1999).

Закључак. Културни идентитет је изузетно осетљиво питање. Свака култура има своје обрасце значења и понашања. У малим друштвима (село) културни идентитет је једнообразан а у великим друштвима (индустријска друштва) постоје разне подкултуре а самим тим и разни идентитети.

Образовање омогућава ученику да одговори на питање: ко сам ја, којој култури припадам? У основној школи више се користе чулни облици културног идентитета а у средњој симболички.

Образовање треба да уравни тежи лични, национални и мултикултурни идентитет. Овај циљ се постиже избором елемената културног идентитета и контролом њихових значења. Избором и контролом културних система, образовање стиче могућност да развија или сузбија толеранцију међу културама једне државе или културама између држава.

Наша појмовна анализа проблема културног идентитета са становишта институција образовања показала је да обликовање културолошких садржаја зависи од културне политике. Културна политика не може да чека налоге које и какве културне поруке треба дидактички и методички обрадити, она се мора определити за некакав концепт и самим тим преузети васпитно-образовну одговорност. Афирмативан однос према културном идентитету у образовању мора да рачуна на неколико претњи – одбацивање у име анационалног идентитета, рђава интерпретација културног идентитета, културоцентризам, глобализација.

У концептуализацији образовне политике ни мултикултурне државе нису поштеђене напетости на релацији норма (вредност) – стварност, јавни – приватни живот. И овај тип државе мора да се припреми за променљиве одговоре за ситуације сарадње и сукоба због културног идентитета појединаца и заједница које живе и раде у једној држави. Једно је извесно: у мултикултурним државама не постоји трајно решење за усклађивање односа између културних заједница.

Литература

Аврамовић, З. (1996): »Some problems of multiculturalism in the curriculum«, *Towards a modern learner-centred curriculum* (181–191). Belgrade: Institute for Educational Research, UNESCO, UNICEF.

Аврамовић, З. (1996): »Culture between nationalism and multiculturalism«, *Facta Universitatis*, Vol. 1, No. 3.

Аврамовић, З. (1999): *Уџбеник, култура, друштво*. Ужице: Учитељски факултет.

Барџес, А. (1997): »Критичке рефлексije о повратку регулисања права националних мањина у источно/западне европске послове«, *Социолошки преглед*, бр. 3.

Вајт, Ј. (1970): *Наука о култури*. Београд: Култура

Гиденс, А. (1998): *Социологија*. Подгорица: ЦИД.

Goldberg, D.T. (1994): *Multiculturalism*. Basil Blackwell, USA.

Дарендорф, Р. (1994): »Мочвара културног плурализма«, *Књижевност*, бр. 12.

Доменак, Ж.М. (1991): *Европа: културни изазов*. Београд: XX век.

Соколов, Е.В. (1976): *Култура и личност*. Београд: Просвета

Stuart, H. (1994): *The question of cultural identity: the polity reader in central theory*. Cambridge.

Zoran Avramović

Cultural identity in education: Differences can not be avoided

School is the institution of culture. Educational institutions simultaneously preserve, shape and disseminate society's »cultural capital«. The terms »society's cultural capital« and »cultural identity« do not have identical meaning. While the former directs us to general and original cultural heritage in all spheres of society (comprehension of reality, space, time, man, labor, attitude to the other, the accomplished influence of foreign cultures), the latter summarizes the basic meanings of culture, whereby Self and affiliation to a single community is determined. At the same time, cultural identity involves diversity from the other. The problem is discussed on a number of levels: (1) European program demands for »Europeanization of education«, (2) cultural identities within the Republic of Serbia – Serbian culture and culture of minority groups, (3) cultural differences brought into school – teachers, students, parents, (4) cultural identities in curricula and textbooks. Basically, the function of education is to preserve differences in cultural identities but also to develop tolerance to differences. In other words, educational system and all its components must be linked to positive and negative experiences of multicultural state, so as to assume responsibility in encouraging tolerance among different cultural communities and to discourage potential focuses of conflicts.

Key words: cultural identity, multiculturalism, Republic of Serbia, Europe, school.

У овом Зборнику аутори се залажу за један широко схваћен концепт толеранције. Они претежно преферирају активну концепцију толеранције која подразумева управо уважавање различитости, док мање аутора заступа гледиште о толеранцији као трпеливости. У појединим радовима добро се експлицира и треће схватање толеранције као богатство различитости, тј. вредности по себи. Рефлексије Резолуције УН о толеранцији, усвојене пре десетак година, могу се идентификовати у неким прилозима, што додатно појачава и апликативну страну Зборника. То значи да се радови не исцрпљују искључиво у разматрањима теоријских садржаја, већ у случају већине аутора имају и практичне импликације, важне за наше друштво у овом моменту. Зборник стога представља и својеврстан водич идеја за промену праксе у образовном систему, али и у друштву уопште.

Др Драгомир Пантић (из рецензије)

Монографија обрађује проблем који је у нашој средини актуелан, значајан и изазован, јер се проблему индивидуализације наставе приступа из новог угла, посматрајући га у ширем друштвеном контексту као проблем демократизације друштва. Радови које садржи монографија непосредно су повезани са текућом реформом школе. Теме представљају новину у нашој стручној и научној литератури и њиховим избором Институт за педагошка истраживања потврдио је да је једна од ретких установа у нас која улаже напор да систематизује нове научне информације и да их учини доступним широј стручној и научној јавности.

Др Слободанка Гашић-Павишић (из рецензије)

ISBN 86-7447-046-7

9 788674 470466